

Оксана Десятнюк

д.е.н., професор, ректор,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Петро Франчук

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Екологічне оподаткування є важливим інструментом формування фінансових передумов для переходу до моделі сталого розвитку та виконання міжнародних кліматичних зобов'язань. Наявна система екологічних податків в Україні характеризується низькою ефективністю, фрагментарністю та недостатньою регулюючою функцією, що актуалізує потребу її трансформації з урахуванням цифрових трендів.

Повномасштабна війна істотно ускладнила функціонування екологічного оподаткування. Руйнування інфраструктури, релокація підприємств, забруднення ґрунтів, водних об'єктів та атмосферного повітря створюють нові об'єкти й напрями екологічних загроз, що вимагає перегляду механізмів податкового регулювання. Значна частина підприємств тимчасово втратила виробничі потужності або функціонують в умовах невизначеності, що ускладнює декларування та своєчасну сплату екологічного податку. Акцентуємо, що масштаби екологічних збитків свідчать про потребу у створенні спеціальних фондів відновлення, які можуть формуватися, зокрема, за рахунок надходжень від екологічних платежів. У цьому контексті важливим є впровадження механізму цільового використання коштів, орієнтованого на відновлення екологічної безпеки та рекультивацію постраждалих територій. Водночас, особливе значення у трансформації екологічного оподаткування належить цифровізації, яка відкриває нові можливості для ефективного адміністрування, моніторингу й аналізу ключових параметрів. Інноваційні підходи адміністрування екологічного податку продукують певні ефекти, а саме:

- забезпечення автоматизованого обліку та звітності в процесі екологічного оподаткування, що підвищує точність облікових даних і раціоналізує адміністративні й часові витрати;
- імплементація геоінформаційного моніторингу викидів, що дозволяє здійснювати просторово-часовий контроль за джерелами забруднення [1];
- запровадження блокчейн-реєстрів екологічних платежів, що гарантують прозорість процесів оподаткування, знижують корупційні ризики та підвищують рівень фіскальної безпеки;
- застосування технологій «Big Data» для моделювання й прогнозування факторів, що впливають на ефективність адміністрування екологічного податку та обсяг його надходжень до бюджету [2];

– використання інструментів штучного інтелекту з метою оперативного моніторингу екологічних ризиків, аналізу флуктуацій природного середовища та розроблення превентивних заходів протидії негативним тенденціям.

У цьому контексті надзвичайно актуальною є імплементація інструментів електронного декларування екологічних податків через єдине вікно взаємодії між підприємствами, органами Державної податкової служби України, Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, органами місцевого самоврядування тощо. Впровадження електронних сервісів дає змогу зменшити транзакційні витрати, підвищити рівень комплаєнсу та наблизити Україну до стандартів ЄС щодо звітності в системі екологічного оподаткування [3].

Важливим стратегічним напрямом реформування є євроінтеграційна адаптація екологічного оподаткування. Відповідно до положень «зеленої політики» Європейського Союзу відбувається поступовий перехід держав-членів до моделі «carbon pricing», яка передбачає встановлення економічних стимулів та податкових механізмів регулювання вуглецевих викидів з метою досягнення кліматичної нейтральності та скорочення обсягів CO₂ [4]. Для України перспективним є поступове запровадження вуглецевого податку або диверсифікація бази екологічного оподаткування з урахуванням вимог та специфікацій міжнародної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів (EU ETS). Такий підхід передбачає інтеграцію цифрових облікових інструментів, електронних реєстрів викидів і моніторингових платформ, що забезпечують прозорість, уніфікацію даних і синхронізацію з європейськими стандартами обліку вуглецевого сліду.

У європейській практиці цифрова трансформація також передбачає інтеграцію екологічного податку в механізм зеленої бюджетної системи (Green Budgeting) [3], коли надходження спрямовуються на фінансування енергоефективності, рекультивації та кліматичних інновацій. У цьому контексті доцільним може бути запровадження інтерактивної платформи публічного моніторингу екологічних видатків, де кожен громадянин зможе відстежувати використання сплачених податків у розрізі територій і напрямів.

Використання інструментів штучного інтелекту для розрахунку податкового навантаження, моделювання наслідків зміни ставок, оцінки екологічного ефекту дозволить перейти від декларативного до прогнозно-аналітичного підходу. Це сприятиме формуванню «data-driven» екологічної політики, де рішення базуються на доказовій базі й цифрових даних про реальний стан довкілля [5].

У цілому, перспективи розвитку екологічного оподаткування в умовах діджиталізації охоплюють три взаємопов'язані вектори:

1. Фіскально-економічний – підвищення частки екологічних податків у архітектурі доходів бюджету, диверсифікація податкової бази, посилення фіскальної кооперації у сфері адміністрування та контролю.

2. Інформаційно-технологічний – створення інтегрованих цифрових платформ і систем, електронних кабінетів платників, автоматизованих алгоритмів обліку та звітності.

3. Інституційно-управлінський – формування прозорих механізмів розподілу надходжень, розбудова системи громадського контролю, підвищення рівня екологічної підзвітності та цифрової довіри.

Таким чином, цифрова трансформація екологічного оподаткування в Україні має здійснюватися на засадах економічної мотивації, цифрової прозорості та кліматичної відповідальності. Модернізація системи екологічного оподаткування у симбіозі з інноваційними підходами до адміністрування, застосуванням електронних платформ і впровадженням аналітичних технологій стане ключовим чинником посилення фіскальної спроможності держави, підвищення екологічної ефективності та наближення до європейських стандартів сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Новицька Н. Вплив екологічного оподаткування на активізацію фінансування природоохоронних витрат та впровадження екоінноваційних проєктів. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2024. № 11-2. С. 14-20.
2. Krysovaty A. Contemporary Trends in the Information Space of Fiscal Policy. *14th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*, Ceske Budejovice, Czech Republic, September 19-21, 2024, pp. 209–212. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10712492>
3. Сучек С. І., Карлін М. І. Шляхи трансформації екологічного оподаткування в Україні в контексті євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2021. № 31. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/745/716>
4. Іванченко В. А., Мединська Н. В., Бардась В. М. Екологічне оподаткування в Україні: сутність, тенденції, проблеми. *Агросвіт*. 2024. № 12. С. 23–28.
5. Поліщук В. М. Аспекти розвитку екологічного оподаткування в контексті трансформації економіки Європи. *Агроекологічний журнал*. 2022. № 3. С. 35–46.